

POLÍTICAS EUROPEAS SOBRE AUDITORÍA EN TEMPOS DE CRISE

MARÍA ANTONIA GARCÍA BENAÚ* / ANA ZORIO GRIMA* / JOSEFINA NOVEJARQUE CIVERA**

*Universidade de Valencia / **Universidade Jaume I

RECIBIDO: 15 de xaneiro de 2013 / ACEPTADO: 4 de abril de 2013

Resumo: A Unión Europea respondeu á crise financeira internacional tomando medidas que permitan recuperar a estabilidade nos mercados e favorecer o crecemento económico nos Estados membros. No terreo da auditoría, no ano 2010 publicouse o documento «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis», que mostra a intención da Comisión Europea de asumir o liderado en materia de auditoría no ámbito internacional, promovendo a cooperación internacional no marco do Consello de Estabilidade Financeira e do G-20. A este documento séguenlle a Resolución do Parlamento Europeo, de 13 de setembro de 2011, sobre «Políticas de auditoría: lecciones de la crisis»; a Proposta de directiva do Parlamento Europeo e do Consello pola que se modifica a Directiva 2006/43/CE; e a Proposta de regulamento do Parlamento Europeo e do Consello sobre as auditorías das entidades de interese público. Este traballo trata sobre a visibilidade que a Comisión Europea lle deu ao traballo dos auditores nos momentos económicos tan difíciles que estamos vivindo. O noso obxectivo é debater sobre o modelo normativo da auditoría instaurado en Europa e sobre a forma na que se están emitindo políticas europeas en materia de auditoría para facerlle fronte á crise financeira internacional iniciada no ano 2008. Este artigo demostra que a regulación europea está formulada para exercer un maior control sobre o exercicio da actividade da auditoría. Os avances desas propostas son indiscutibles, pero este traballo reflexiona sobre se tanta regulación ten un efecto claro sobre a calidade da auditoría.

Palabras clave: Auditoría / Unión Europea / Crise financeira / Harmonización.

European Policies on Auditing in Times of Crisis

Abstract: The European Union has responded to the financial crisis by taking measures to stabilize the financial system and to promote economic growth in the Member States. In the audit field, in 2010 the document Green Paper Audit Policy: Lessons from the Crisis, shows the intention of the European Commission to assume an international leadership in auditing, promoting cooperation within the Financial Stability Board and the G-20. This document was followed by the European Parliament resolution of 13 September 2011 on Audit Policy: Lessons from the Crisis, a new Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2006/43/EC and also a new Proposal for a Regulation of the European Parliament and Council on the specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities. This paper highlights the visibility that the European Commission has given to the auditors' work. Therefore, the aim of this paper is to discuss the audit regulatory model introduced in Europe. Our paper shows that European regulation intends to reach a greater control over auditing activity. Our paper provides some thoughts on whether such regulation will improve the quality of auditing

Keywords: Audit / European Union / Financial Crisis / Harmonization.

1. INTRODUCCIÓN

A crise financeira internacional tivo grandes consecuencias para a Unión Europea (UE). A resposta europea non se fixo esperar e estiveron tomándose medidas co obxectivo de recuperar unha adecuada dose de estabilidade nos merca-

dos e de favorecer o retorno á senda do crecemento económico nos Estados membros.

No terreo da contabilidade e da auditoría, os últimos anos puxeron de manifesto algunhas deficiencias que requirían accións claras e firmes. O camiño que se emprendera antes de que estalara a crise financeira estaba centrado en conseguir que as empresas europeas aplicaran un conxunto único de normas contables de elevada calidade e de alcance mundial (García Benau e Zorio, 2012). Polo que respecta á auditoría, tras o estoupido da crise financeira que comezou no ano 2007 e que deixou ver os seus efectos en Europa no 2008, publicouse no ano 2010 o documento europeo que marca o pronunciamento máis claro de Europa ante a crise financeira. Este documento, denominado «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis» (Comisión Europea, 2010), que viu a luz en outubro de 2010, mostra de maneira clara e contundente a intención da Comisión Europea de asumir o liderado en materia de auditoría no ámbito internacional, promovendo a cooperación internacional no marco do Consello de Estabilidade Financeira e do G-20.

Este posicionamento europeo reforza claramente o papel clave que se lle outorga á auditoría na recuperación da confianza do mercado e a súa contribución para alcanzar a estabilidade financeira. Os auditores sitúanse, polo tanto, no centro da atención pública, o que dalgunha maneira permite deixar atrás as críticas que estiveran soportando a principios do século XXI ante a aparición de escándalos financeiros como Enron. Eses escándalos situaron os auditores nunha situación “pouco cómoda” por non ter detectado as irregularidades e informado a tempo dos colapsos financeiros que logo estouparon con grandes repercusións a nivel global (García Benau e Vico, 2003; Alleyne e Howard, 2005). A raíz da publicación do mencionado «Libro Verde» a situación vólvese máis favorable ao deixar de cuestionar a auditoría como unha actividade que lle dá credibilidade á información financeira presentada polas empresas (Power, 2010; Knechel, 2010).

Este traballo trata sobre a visibilidade que a Comisión Europea lle deu ao traballo dos auditores en momentos económicos moi difíciles, como a profunda e longa crise financeira na que estamos inmersos. Por iso, o obxectivo que se persegue con este artigo é debater sobre o modelo normativo da auditoría instaurado en Europa e sobre a forma na que se están emitindo políticas europeas en materia de auditoría para facerlle fronte á crise financeira internacional que se iniciou no ano 2008.

Para iso, este artigo estrutúrase da seguinte maneira. Logo desta introdución, que resalta o interese e a oportunidade do tema, na sección 2 fórmulanse os pronunciamentos comunitarios posteriores á Directiva 2006/43/CE (Parlamento Europeo e Consello da UE, 2006), insistindo na implantación das Normas Internacionais de Auditoría (NIA) proposta no artigo 26. Na sección 3 expónse o alcance do xa mencionado «Libro Verde. Políticas de auditoría: lecciones de la crisis» (Comisión Europea, 2010) e do texto posterior aprobado polo Parlamento Europeo (2011) sobre «Políticas de auditoría: lecciones de la crisis», formulando as

cuestións máis relevantes que deben abordarse no terreo da auditoría nos momentos actuais. Na sección 4 preséntanse os borradores de directiva e de regulamento publicados recentemente para afrontar unha nova reforma da VIII Directiva (Comisión Europea, 2011b) e para abordar as peculiaridades das entidades de interese público (Comisión Europea, 2011a). Por último, na sección 5 preséntanse as conclusións.

2. EUROPA AVOGA POR INSTAURAR UN MODELO DE SUPERVISIÓN PÚBLICO

O proceso de harmonización da auditoría en Europa comezou no ano 1984 coa publicación da VIII Directiva 84/253/CEE (Consello da UE, 1984). Pasaron máis de dúas décadas nas que se publicaron comunicacións e recomendacións que ofreceron perspectivas modernas da función que a sociedade lle estaba demandando á auditoría de contas, e que abordan cuestións que van desde o control de calidade da auditoría ata a regulación da independencia do auditor (Comisión Europea, 2002, 2004).

No ano 2006 publicouse unha nova VIII Directiva –a Directiva 2006/43/CE (Parlamento Europeo e Consello da UE, 2006)– co desexo de instaurar un modelo de supervisión pública que permitira recuperar a confianza do mercado por estar centrado na defensa do interese público, e contribuír así á estabilidade financeira (Martínez e Yubero, 2007). A publicación desta Directiva ampliaba o alcance que viña dándose á auditoría, e pretendía harmonizar os requisitos de formación, os principios éticos, a suxeición dos auditores a un sistema de control de calidade, as disposicións específicas para entidades de interese público e o establecemento dun sistema de supervisión público.

O obxectivo xeral da Directiva 2006/43/CE era mellorar e harmonizar a calidade das auditorías, fomentando a confianza do público na función da auditoría legal. As medidas propostas nos seus artigos xiran basicamente en torno á competencia e independencia dos auditores e á aceptación das NIA como normas europeas de auditoría.

Quizais este último aspecto –as NIA– foi un dos temas máis controvertidos no tocante á súa implantación, o que provocou que aínda hoxe non estea claramente resolto. Neste sentido convén resaltar que o artigo 26 da Directiva 2006/43/CE avoga pola utilización dunhas normas de auditoría comúns en todos os Estados membros. Esas normas son as Normas Internacionais de Auditoría (NIA) emitidas polo *International Assurance and Auditing Standards Board* (IAASB), organismo pertencente á *International Federation of Accountants* (IFAC) (Loft, Humphrey e Turley, 2006). Neste sentido, a Comisión Europea incluíu mecanismos de implementación da normativa internacional para a execución das auditorías legais comunitarias por parte dos auditores legais e das sociedades de auditoría dos Estados membros. Coa entrada en vigor desta Directiva, a Unión Europea deu un gran paso a prol do proceso harmonizador internacional en materia de auditoría.

Por todo isto, poderíamos dicir que a defensa do interese público como máximo expoñente da auditoría legal e o modelo de supervisión pública necesario para garantilo foron os principais aspectos que levaron a definir un modelo normativo europeo baseado na utilización das Normas Internacionais de Auditoría (NIA).

No ano 2005, a Comisión Europea creou o *European Group of Auditors' Oversight Bodies* (EGAOB)¹ co obxecto de garantir a coordinación efectiva dos novos sistemas de supervisión pública dos auditores legais e das sociedades de auditoría no ámbito da Unión Europea. Estes organismos nacionais² teñen como obxectivos velar: a) pola autorización e rexistro dos auditores legais, así como das sociedades de auditoría; b) pola adopción de normas éticas e polo control de calidade interno das empresas de auditoría; e c) pola formación continua, pola garantía de calidade e polos sistemas de investigación e disciplinarios. En virtude da Directiva, a Comisión Europea ten que adoptar medidas para a súa aceptación utilizando a metodoloxía de "comitloxía" para o que conta coa axuda do *Audit Regulatory Committee* (AuRC), que está integrado por representantes dos Estados membros.

O EGAOB proporciónalle á Comisión o apoio técnico para a preparación de medidas de aplicación da VIII Directiva, tales como a aceptación das NIA. Para iso, e co acordo do AuRC, o EGAOB creou un subgrupo sobre as NIA no ano 2006 (EGAOB, 2008) cuxo principal obxectivo era realizar un labor proactivo no proceso de elaboración de normas do *International Assurance and Auditing Standards Board* (IAASB). En efecto, o subgrupo de NIA asistiu á Comisión da UE na elaboración de cartas con comentarios sobre a maioría das NIA clarificadas no marco do *Clarity Project* (Castellano, 2010; Zorio, García Benau e Novejarque, 2010). Tamén supervisou o programa de traballo do IAASB (IAASB, 2008a, 2008b, 2008c) e lle prestou asesoramento á Comisión Europea sobre o Plan Estratéxico 2009-2011 do IAASB (IAASB, 2011).

O grupo de normas clarificadas son consideradas na VIII Directiva do ano 2006 como un elemento necesario para garantir unha calidade elevada na auditoría de contas esixidas polo dereito comunitario. Para iso, todas as auditorías legais deben realizarse sobre a base das NIA³, converténdose así no fundamento da auditoría en todos os Estados membros.

Este *corpus* normativo deberá ser aceptado, en consecuencia, polos Estados membros. Mentres tanto, e de acordo coa Proposta de directiva de novembro de 2011, que modifica a VIII Directiva do ano 2006 (Comisión Europea, 2011b), "*...los Estados miembros tienen que velar para que los auditores y las so-*

1 O EGAOB substituíu ao antigo *EU Committee on Auditing* creado no ano 1998. Os seus membros non poden ser auditores en exercicio.

2 Desde o ano 2009 todos os Estados membros deben ter un organismo público supervisor de auditoría (EGAOB, 2008).

3 Adaptación do parágrafo 13 das consideracións iniciais da Directiva 2006/43/CE, de 17 de maio de 2006, relativa á auditoría das contas anuais e das contas consolidadas.

ciudades de auditoría actúen de conformidad con las normas internacionales de auditoría". Isto supón que a Comisión Europea invita aos países a actuar na implantación das NIA para mellorar a calidade das auditorías legais realizadas na Unión.

De acordo coa VIII Directiva, as normas de auditoría nacionais só han de cumprirse na medida en que a Comisión Europea non adoptara unha NIA sobre esa materia en concreto. Procedementos adicionais de auditoría ás NIA poden ser impostos polos Estados membros se así o esixe a lexislación nacional. A Comisión Europea e o resto de Estados membros deben ser informados destas disposicións legais con antelación á súa promulgación. Como sinalan Schockaert e Houyoux (2008), iso podería obstaculizar a harmonización entre os países da UE, e tamén podería levar, segundo o ICAEW (2006), a unha *"harmonización non completa e supor o máis baixo denominador común das normas"*.

Polo tanto, cómpre esperar que a utilización das NIA no ámbito da UE teña tamén resultados positivos, como sucedeu coas Normas Internacionais de Información Financeira (NIIF). Ademais, demostrouse que a análise custo-beneficio da adopción das NIA na UE é moi positiva (Kohler, 2009), aínda que conviría resaltar que as diferenzas que existen na cultura, na tradición contable e no conxunto dos sistemas de información financeira non se poden ignorar nos procesos de harmonización da contabilidade e da auditoría.

Porén, a día de hoxe –seis anos despois da aprobación da Directiva– aínda non está completamente implementada esta medida en todos os Estados membros debido, quizais, ao feito sensible de introducir unhas normas de auditoría emanadas do sector privado, aínda que cun amplo apoio por parte dos auditores. Non obstante, dos vinte e sete Estados membros, vinte deles adoptaron as NIA sen emendas significativas, e están pendentes de adopción Alemaña, Austria, España, Francia, Italia, Polonia e Portugal.

Con posterioridade á publicación da Directiva 2006/43/CE, publicáronse a Recomendación da Comisión de 6 de maio de 2008, relativa ao control de calidade externo dos auditores legais e das sociedades de auditoría que verifican as contas das entidades de interese público (Comisión Europea, 2008a); a Recomendación da Comisión de 5 de xuño de 2008, sobre a limitación da responsabilidade civil dos auditores legais e das sociedades de auditoría (Comisión Europea, 2008b); e a Decisión da Comisión de 27 de maio de 2008, pola que se establece un período transitorio para as actividades dos auditores e das sociedades de auditoría dalgúns países terceiros (Comisión Europea, 2008c). En novembro de 2008, a Comunicación da Comisión sobre un Plan Europeo de Recuperación Económica (Comisión Europea, 2008d) expoñía unha serie de ideas acerca do modo en que os Estados membros e a UE podían *"apoyar la economía real y estimular la confianza"*. Ese Plan consta de dous piares básicos –unha inxección masiva de poder adquisitivo na economía co obxecto de estimular a demanda e xerar confianza, e dirixir a acción no curto prazo para reforzar a competitividade de Europa no longo prazo– e dun principio reitor –a solidariedade e a xustiza social–.

3. A FORMULACIÓN CONCEPTUAL DO INFORME «POLÍTICA DE AUDITORÍA: LECCIONES DE LA CRISIS»

A crise financeira do ano 2008 chegou a cuestionar a suficiencia do marco comunitario vixente en materia de auditoría de contas. Iso levou á publicación no ano 2010 do «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis» (Comisión Europea, 2010), no que se sinala que unha auditoría sólida é un factor clave para recuperar a confianza do mercado e que as auditorías, xunto coa supervisión e co goberno corporativo, deberían contribuír á estabilidade financeira, xa que proporcionan garantías sobre a veracidade da solidez financeira de todas as empresas (p. 3). Os auditores son recoñecidos como suxeitos que poden axudar á crise financeira, xa que durante esta crise non houbo fortes críticas sobre o papel que estes desenvolveron, en contraste co que ocorreu, por exemplo, coas axencias de *rating* (McCreevy, 2008).

A Comisión Europea describe o «Libro Verde» como un documento deseñado para estimular o debate sobre determinados temas no ámbito europeo. Invítase ás partes interesadas a participar nunha consulta e debate sobre a base das propostas que presenta (consulta con 38 preguntas). A preocupación sobre o papel da auditoría no fomento da estabilidade financeira domina a introdución do «Libro Verde», que ao longo das súas páxinas toma debates xa coñecidos xunto con debates novos como resposta ás necesidades reais existentes.

Porén, mentres que o fondo do «Libro Verde» está claramente relacionado coa crise financeira, parece que dalgunha maneira tamén foi unha declaración de intención política na que se mostra unha posición máis visible, aínda que algo distante, con respecto á profesión auditora.

As partes que integran o contido do «Libro Verde» están estruturadas en torno á función do auditor; á comunicación dos auditores ás partes interesadas; ás Normas Internacionais de Auditoría; á gobernanza e á independencia das sociedades de auditoría; á supervisión, á concentración e á estrutura do mercado; á creación dun mercado europeo; ás pequenas e medianas empresas e ás pequenas e medianas sociedades de auditoría; e á cooperación internacional (Humphrey *et al.*, 2011).

Na nosa opinión, máis alá do exposto dentro do propio contido do «Libro Verde», consideramos que este xira sobre tres ideas fundamentais: o mercado da auditoría, a regulación da auditoría e o xuízo do auditor; ideas todas elas que de maneira directa ou indirecta planean sobre o texto comunitario.

Agora ben, a consulta presentada pola Comisión Europea no «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis» (Comisión Europea, 2010) deu lugar a algúns cambios nas súas propostas iniciais debido á súa tramitación nas comisións dos distintos grupos parlamentarios. Así, o Parlamento Europeo aprobou o 13 de setembro de 2011 o informe «Política de auditoría: lecciones de la crisis», no que se insta á Comisión Europea a introducir unha maior transparencia e competencia no mercado de auditoría. O documento subliña que os auditores exercen “*una función social y de interés público, absolutamente fundamental en un sistema economi-*

co y político democrático”, e destaca a importancia que os informes de auditoría teñen para terceiros interesados. Salienta, dentro dos seus considerandos, que os auditores “pueden desempeñar una función esencial en el refuerzo de la supervisión de la gestión de riesgos de las instituciones financieras”, “que no se ha utilizado plenamente la función de los comités de auditoría dentro de las instituciones financieras”, “que en la calidad de la auditoría la independencia del auditor juega un papel fundamental y que es probable que existan conflictos de intereses cuando las empresas auditoras ofrecen servicios diferentes a la misma empresa” e “que la importante concentración de mercado en las Big4 puede dar lugar a la creación de un riesgo excesivo”. Pola súa parte, o Comité Económico e Social Europeo (CESE) emitiu un ditame o 16 de xuño de 2011 no que fai fincapé nas ideas básicas expostas nos documentos anteriormente citados (CESE, 2011).

As auditorías constitúen a salvagarda legal para os investidores, os prestamistas e para os clientes e os provedores que teñen participacións ou intereses comerciais en entidades constituídas como sociedades de capital. Así pois, a auditoría posúe unha importante función legal, que non é outra que a defensa do interese público, e a independencia do auditor debe ser o pilar básico sobre o que se sustenta esta función.

Dentro das funcións do auditor, tanto o «Libro Verde» como a Resolución do Parlamento Europeo sinalan que o auditor debe ofrecer “garantías razoables” de que os estados financeiros no seu conxunto non inclúan incorreccións significativas debidas a fraude ou erro. A garantía razoable serve para confirmar que os estados financeiros se elaboraron de conformidade co marco normativo de información financeira. Neste punto convén precisar que a crise bancaria puxo de manifesto que as opinións de auditoría deben centrarse “na substancia antes que na forma”, tal e como sinalan as NIIF. O texto aprobado polo Parlamento Europeo engade que debería estudarse de que maneira a misión do auditor pode ampliarse a unha auditoría da información relativa ao risco facilitada pola entidade auditada. Por este motivo, fórmulase a posibilidade de que a función de auditoría se amplíe a todas as circunstancias que non se tiveran en conta no comité de riscos.

Unha das cuestións de gran relevancia nos textos analizados é a relativa á comunicación dos auditores ás partes interesadas. Sinálase que é importante definir con claridade o tipo de información que o auditor debe facilitarlles ás partes interesadas no marco da súa opinión. Os informes de auditoría deben ser breves, con conclusións claras e concisas, e non deben eliminar a posible incorporación de salvidades nos informes de auditoría, xa que estas contribúen á calidade da información financeira. Debe facilitárselle ao comité de auditoría información adicional sobre a metodoloxía da auditoría que debería explicar en que medida se produciu unha verificación substantiva do balance da empresa auditada como, por exemplo, indicadores claves, cifras de importancia relativa, avaliación do risco ou xuízos significativos realizados. Para o caso dos informes de auditoría das institucións financeiras propónse que se inclúan uns requisitos de divulgación máis precisos para a valoración dos activos menos líquidos, co obxecto de permitir

a comparación das valoracións dos instrumentos financeiros entre as institucións.

Con respecto á gobernanza e á independencia das sociedades de auditoría, estas deben xestionar activamente os seus conflitos de intereses, pero descártase que o nomeamento dos auditores sexa por un terceiro distinto da empresa auditada, que é a que os remunera, aínda que sinala que o nomeamento do auditor legal podería ser realizado polo comité de auditoría e non polo consello de administración (apartado 23 da Resolución do Parlamento Europeo).

O escepticismo profesional defínese como a pedra angular da auditoría. Ese escepticismo conséguese coa independencia do auditor, xunto coa aplicación do seu criterio profesional.

Non obstante, xa que os auditores desempeñan unha función legal, as auditorías constitúen a salvagarda legal para os usuarios da información financeira. Así pois, a independencia debe ser o fundamento inamovible da contorna da auditoría. A Directiva 2006/43/CE esixe o sometemento a principios de ética profesional, e establece unha serie de principios relativos á independencia que abranguen aspectos relacionados coa conduta e consideracións relativas á propiedade, aos honorarios ou á rotación. Con todo, aínda que o «Libro Verde» sinalaba que habería que considerar a rotación obrigatoria das sociedades de auditoría e non só dos socios auditores, o texto aprobado polo Parlamento Europeo reitera a súa opinión de que non é a rotación externa, senón os cambios regulares dos auditores internos o que constitúe a mellor solución reguladora, tal e como está establecido na Directiva 2006/43/CE. Avógase pola rotación obrigatoria dos socios principais da auditoría, mesmo se cambian de sociedade. No documento finalmente aprobado indícase que a actual *“rotación del socio proporciona la independencia necesaria para la efectividad de una auditoría”*. Por iso, descártase a rotación da empresa auditora, como figuraba no informe inicial.

O artigo 22, apartado 2, da Directiva 2006/43/CE propón unha clara diferenciación entre os servizos de auditoría e os servizos adicionais, ao sinalar que non se deberían prestar servizos de auditoría en casos nos que *“una tercera parte objetiva, razonable e informada pueda llegar a la conclusión de que la independencia del auditor legal o de la sociedad de auditoría está comprometida”*. A interpretación deste artigo foi moi diferente dentro dos Estados membros, polo que o «Libro Verde» formulou a posibilidade de reforzar a prohibición de prestar servizos distintos de auditoría por parte das sociedades de auditoría. Con todo, a postura do Parlamento Europeo rexeita a prohibición absoluta de prestar outros servizos, como se manifestaba no ditame inicial, e apunta á elaboración dunha *“lista de las condiciones bajo las que dichos servicios se considerarán incompatibles con la auditoría”*. É máis, o Parlamento Europeo reconece que a prestación deses servizos pode desenvolver un papel esencial en ampliar a capacidade de pequenas e medianas firmas de auditoría.

Esta medida preséntase como forma de limitar o *lowballing* –apartado 29 do texto do Parlamento Europeo– (DeAngelo, 1981) polo que establece que, con refe-

rencia ás recomendacións de Comisión Europea (2002) sobre a independencia do auditor legal, debería elaborarse unha lista de condicións nas que tales servizos sexan incompatibles cos servizos de auditoría. Non obstante, considera que os servizos de auditoría interna e externa non deben prestarse ao mesmo tempo. Recoméndase que sexa o comité de auditoría, como entidade con funcións de supervisión, e non a xunta executiva, quen decida se debe permitir a prestación de servizos adicionais.

Outras cuestións que se presentan vinculadas á independencia refírense á estrutura dos honorarios (limitando os honorarios dun único cliente), a reforzar o goberno corporativo e os requisitos organizativos (buscando similitudes coas axencias de cualificación crediticia e nomear directivos non executivos independentes dentro da súa estrutura de gobernanza), á revisión das normas de propiedade e do modelo de sociedade de persoas (buscar estruturas alternativas que lles permitiran ás sociedades de auditoría conseguir capital doutras fontes) e ás auditorías de grupos (introducir disposicións que lle permitan ao auditor de grupos asumir a súa función e as súas responsabilidades).

Outro dos temas de gran relevancia exposto nos textos analizados é o relativo á estrutura do mercado de auditoría. A cota total de mercado das *Big4* supera o 90% na gran maioría dos Estados membros (Comisión Europea, 2010, p. 17). Estes datos revelan unha elevadísima concentración e poñen de manifesto a dificultade de traballar en situación de competencia (García Benau, Ruiz Barbadillo e Vico Martínez, 1998).

En relación co mercado da auditoría, mercado polo xogo entre a oferta e a demanda dos servizos de auditoría, obsérvase a gran preocupación comunitaria pola existencia dun mercado oligopolístico no que é preciso introducir medidas que melloren a competitividade, que permitan traballar nun mercado menos concentrado e con menos poder das *Big4*. O ditame do Comité Económico e Social Europeo (2011) sobre o «Libro Verde» sinala que é necesario reconfigurar o mercado e abordar a cuestión da competencia.

O desenvolvemento da competencia no mercado da auditoría está formulado dentro do texto como algo positivo pola Comisión Europea. De feito, o «Libro Verde» fai unha suposición implícita, pero non probada, de que a mellora da estrutura dos mercados de auditoría ofrecerá mellor calidade de auditoría.

Da lectura dos textos obsérvase que algúns dos desenvolvementos propostos se enmarcan en torno á necesidade de protexerse ante a posible desaparición dunha das *Big4*, polo que propón potenciar plans de continxencia nos que se contemple facilitarlle información ao regulador sobre calquera problema que ameace a unha auditora.

4. AS PROPOSTAS DE DIRECTIVA E DE REGULAMENTO

Como resultado da consulta formulada no «Libro Verde», a Comisión Europea presentou o 30 de novembro de 2011 unha Proposta de modificación da VIII Di-

rectiva (Comisión Europea, 2011b) e unha Proposta de regulamento sobre os requisitos específicos para a auditoría legal das entidades de interese público (Comisión Europea, 2011a).

O desexo da Comisión Europea é que estas normas contribúan á estabilidade financeira e a aumentar a confianza do mercado ao garantir a veracidade da información financeira a través da realización de auditorías sólidas e da emisión de informes de auditoría significativos.

A Proposta de regulamento sobre os requisitos específicos para a auditoría legal das entidades de interese público ten o seu fundamento xurídico no artigo 144 do Tratado de funcionamento da UE. A elección do regulamento como o instrumento legal seleccionado pola Comisión Europea para avanzar en termos de harmonización da auditoría lembra ao proceso europeo seguido para a harmonización da contabilidade. Por iso, a utilización da norma con maior rango europeo dá a entender que as medidas que desexa implantar a Comisión Europea non admiten esperas, xa que a implantación destas polos Estados membros non require ningunha adaptación nas lexislacións nacionais. O desenvolvemento dun instrumento lexislativo separado para as entidades de interese público serve tamén para lograr unha harmonización coherente e unha aplicación uniforme, contribuíndo con iso a mellorar o funcionamento do mercado interior.

A Proposta de regulamento pretende conseguir que as auditorías legais das entidades de interese público teñan a calidade adecuada e que se leven a cabo por auditores legais e polas sociedades de auditoría con suxeición a requisitos estritos. Así, preténdese mellorar a integridade, a independencia, a obxectividade, a responsabilidade, a transparencia e a fiabilidade dos auditores legais e das sociedades de auditoría que realizan as auditorías legais das entidades de interese público, contribuíndo á calidade de tales auditorías no ámbito da Unión Europea.

A Proposta de regulamento parte das formulacións recollidas nos documentos previos emitidos pola Comisión Europea e vai dirixida ás entidades de interese público, é dicir, "*entidades sometidas a la legislación de un Estado miembro y cuyos valores sean negociables en un mercado regulado de cualquier Estado miembro en el sentido del artículo 4, apartado 1, punto 14, de la Directiva 2004/39/CE, entidades de crédito, tal y como se definen en el artículo 1, apartado 1, de la Directiva 2000/12/CE, del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de marzo de 2000, relativa al acceso a la actividad de las entidades de crédito y a su ejercicio, y empresas de seguros en el sentido del artículo 2, apartado 1, de la Directiva 91/674/CEE*" (artigo 2 da Directiva 2006/43/CE), aínda que si se establece que os Estados membros poderán designar outras entidades como entidades de interese público como, por exemplo, aquelas que sexan de importancia pública significativa pola natureza da súa actividade empresarial, polo seu tamaño ou polo seu número de empregados, posibilitando aos Estados membros para poder eximir do cumprimento dun ou de varios dos requisitos que impón no seu capítulo X «Disposiciones especiales para la auditoría legal de las entidades de interés público» ás sociedades que, estando dentro desta definición, carezan de cotización oficial.

O artigo 4 da Proposta do regulamento define as “grandes entidades de interese público” como as seguintes:

- Os dez maiores emisores de accións de cada Estado membro en termos de capitalización de mercado, sobre a base da cotización correspondente ao último día do ano e, en calquera caso, todos os emisores de accións cunha capitalización media no mercado de máis de 1.000 millóns de euros, calculada sobre a base das cotizacións de fin de ano dos tres anos civís anteriores.
- Calquera entidade cuxa suma total do balance supere os 1.000 millóns de euros na data de cierre deste.
- Calquera entidade que xestione activos por un importe superior aos 1.000 millóns de euros na data de cierre do balance.

Concretamente, as propostas relativas á auditoría legal das entidades de interese público tratan de reforzar a independencia dos auditores e de dinamizar o mercado das auditorías legais. As medidas máis relevantes, entre todas as contidas na Proposta de regulamento, son as seguintes:

- a) *Organización interna dos auditores legais e das sociedades de auditoría.* As sociedades de auditoría establecerán procedementos administrativos e contables sólidos, mecanismos de control interno, procedementos de valoración do risco eficaces e mecanismos para o control e a protección dos seus sistemas informáticos que garantan que os seus propietarios ou accionistas, así como os membros dos órganos de administración, de xestión e de supervisión da sociedade, ou dunha sociedade ligada, non poidan comprometer a independencia e a obxectividade do auditor.
- b) *Independencia respecto da entidade auditada.* O auditor legal ou a sociedade de auditoría deberá ser independente respecto da entidade auditada e non participará no seu proceso de toma de decisións; non realizará ningún tipo de operación relacionada con instrumentos financeiros que fosen emitidos, garantidos ou dalgunha outra forma apoiados por calquera entidade auditada que pertenza ao ámbito das súas actividades de auditoría, agás que se trate de participacións en organismos de investimento colectivo diversificado, incluídos os fondos xestionados como, por exemplo, fondos de pensións e seguros de vida. A actitude de escepticismo profesional defínese como “*la actitud que implica mantener una mente inquisitiva y alerta ante cualquier circunstancia que pueda apuntar a una posible incorrección debida a error o fraude, y examinar críticamente la evidencia en auditoría*” (artigo 15).
- c) *Honorarios de auditoría.* Os honorarios pola realización das auditorías legais de entidades de interese público non poderán ter carácter contingente, é dicir, non se calcularán consonte a unha fórmula preestablecida relacionada cos resultados do traballo realizado. Cando os honorarios por unha entidade de interese público representen máis do 20% do total dos honorarios anuais do audi-

tor, ou ben máis do 15% do total deses honorarios durante dous anos consecutivos, o auditor deberá comunicarllelo ao comité de auditoría e á autoridade competente. O comité de auditoría debe analizar se procede someter o encargo de auditoría a un control de calidade efectuado por outro auditor antes de emitir o informe de auditoría. En caso de que a entidade auditada estea exenta da obriga de ter un comité de auditoría, deberá designar o órgano que se encargará das relacións co auditor. Por outra parte, o artigo 9 establece que os honorarios por servizos adicionais serán como máximo do 10% da suma que a entidade auditada pagase pola auditoría.

- d) *Introducción da rotación obrigatoria.* Para reducir a ameaza de familiaridade, o regulamento introduce a rotación obrigatoria das sociedades de auditoría ao cabo dun prazo máximo de seis anos. Non obstante, se se realizan auditorías conxuntas, é dicir, se a entidade auditada nomea a máis dunha sociedade de auditoría para levar a cabo a súa auditoría, o período tras o cal se fai obrigatoria a rotación pode ampliarse a nove anos. Tamén se estipula un período transitorio durante o cal a sociedade de auditoría non poderá volver auditar a mesma entidade (cando menos catro anos).
- e) *Designación de auditores ou de sociedades de auditoría.* A designación do auditor debe basearse nunha recomendación presentada polo comité de auditoría. Agás cando se trate da renovación dun encargo de auditoría, esa recomendación conterá como mínimo dúas alternativas (excluíndo o auditor anterior), e o comité de auditoría deberá indicar cal delas é a súa favorita. No caso das entidades de crédito e das empresas de seguros, o comité de auditoría deberá someter a súa recomendación á autoridade de supervisión prudencial, que poderá vetar a proposta realizada.
- f) *Cooperación europea entre as autoridades competentes.* Pretende fortalecer as autoridades nacionais de supervisión das auditorías e establecer mecanismos de cooperación a escala europea no marco da Autoridade Europea de Valores e Mercados (AEVM). A AEVM é, polo tanto, a autoridade que absorbe o actual mecanismo europeo de cooperación fixado polo Grupo Europeo de Organismos de Supervisión de Auditores (EGAOB), un grupo de expertos encabezado pola Comisión Europea. A AEVM está obrigada a crear un comité interno de carácter permanente do que formarán parte como mínimo as autoridades competentes nacionais.
- Noutra orde de cousas, e para coñecer a evolución do mercado de auditoría, a AEVM ten que presentarlle á Comisión Europea normas técnicas de regulación nas que se especifiquen os requisitos técnicos sobre o contido do expediente de traspaso que debe recibir o novo auditor e a creación dun certificado europeo de calidade para os auditores que levan a cabo auditorías legais de empresas de interese público.
- g) *Ampliación do contido do informe de auditoría.* Deben identificarse, entre outros aspectos que se recollen no artigo 22, os riscos materiais, a metodoloxía utilizada e a capacidade da entidade auditada para seguir operando. Proponse

unha limitación á extensión do informe de auditoría –catro páxinas ou 10.000 caracteres–. Debe prepararse un informe adicional para o comité de auditoría que sexa máis detallado (artigo 23). Tamén deben preparar un informe para os supervisores das entidades de interese público (artigo 25) e un informe financeiro anual.

Adicionalmente, tamén se elaborou unha Proposta de directiva do Parlamento Europeo e do Consello da UE pola que se modifica a Directiva 2006/43/CE, relativa á auditoría legal das contas anuais e das contas consolidadas [COM (2011) 778 final]. A proposta da Comisión Europea sobre a modificación da directiva relativa á auditoría legal coexiste coa proposta de regulamento sobre os requisitos específicos para a auditoría legal das entidades de interese público. As dúas propostas forman parte da reforma lexislativa en diversos ámbitos do sector financeiro.

O principal obxectivo perseguido na proposta de directiva é dobre. En primeiro lugar, pretenden introducirse importantes cambios no mercado da auditoría e prescribir os procedementos relativos ás auditorías de empresas e ás relacións entre o consello de administración e o comité de auditoría. A proposta de directiva ten o mesmo fundamento xurídico que a directiva relativa á auditoría legal: baséase no artigo 50 do Tratado de funcionamento da UE, que esixe a adopción dunha directiva para as materias relacionadas coa liberdade de establecemento.

As principais cuestións e modificacións formuladas na proposta de directiva son as seguintes:

- A articulación entre a directiva relativa á auditoría legal e un novo instrumento lexislativo sobre os requisitos específicos para a auditoría legal das entidades de interese público.
- A proposta de cambio na definición de auditoría legal, abarcando os casos en que diferentes textos legais da UE impoñan a determinadas empresas en función da súa forma xurídica ou da súa actividade. Así, engadiuse ao texto da anterior directiva, que dicía auditoría de contas anuais ou de contas consolidadas sempre que sexa “*exigida por el derecho comunitario*”, que sexan “*exigidas por la normativa nacional así como las auditorías voluntarias*”.
- A obriga de cooperar na formación de auditores por parte das autoridades nacionais competentes para garantir unha maior converxencia das cualificacións académicas dos auditores no ámbito da UE. Este punto é especialmente interesante dado o carácter da auditoría como actividade regulada debido á súa relevancia para o interese público.
- A liberalización das normas sobre titularidade das sociedades de auditoría para facilitar o acceso das sociedades de auditoría ao capital.
- Que se permita que un auditor autorizado nun Estado membro poida desenvolver a auditoría noutro Estado membro con carácter temporal. No caso de presta-

- ción de servizos con carácter permanente, esíxese unha proba de aptitude que cubra o necesario coñecemento das leis e normas do Estado membro de que se trate. Ás sociedades de auditoría esíxeselles en ambos os dous casos que se rexistren no Estado membro no que se vaian prestar os servizos.
- A necesidade de que as autoridades competentes cooperen no relativo aos requisitos de formación teórica, formación práctica e proba de aptitude. Se se trata de entidades de interese público, a cooperación realizarase a través da AEVM, organismo que vai asumir as tarefas que na actualidade desempeña o Grupo Europeo de Organismos de Supervisión de Auditores (EGAOB) da Comisión Europea.
 - As normas especiais relativas á auditoría legal das pequenas e medianas empresas.
 - O pasaporte europeo para os auditores legais e para as sociedades de auditoría⁴, permitíndolles aos auditores legais prestar servizos transfronteirizos, notificándolle á autoridade competente a intención de prestar os servizos correspondentes.
 - O reforzo da independencia do sistema de supervisión pública ao rexerse por persoas alleas á actividade da auditoría, podéndose permitir que participen unha minoría de profesionais.

O Parlamento Europeo⁵ consultoulle ao CESE sobre a Proposta de modificación da Directiva 2006/43/CE e sobre a Proposta de regulamento en relación cos requisitos específicos para a auditoría legal das entidades de interese público. O CESE apoia a proposta de directiva e tamén numerosos aspectos da proposta de regulamento, aínda que tamén alberga algunhas reservas.

5. CONCLUSIÓNS

O proceso normativo levado a cabo pola Unión Europea durante estes últimos anos veu determinado por unha complicada contorna económica e social que fixo necesarias moitas das medidas tomadas.

Unha das cuestións máis relevantes xurdida nestes últimos anos, e que tamén tivo efecto sobre a emisión de normas comunitarias, foi a existencia de escándalos e de fracasos financeiros. Casos como, entre outros, o de Enron no ano 2001, o de Parmalat no 2003, ou o de Afinsa e o Fórum Filatélico no ano 2006, teñen como denominador común erros e irregularidades contables e actuacións fraudulentas por parte dos xestores. Estes feitos ou ben non foron detectados polos auditores ou, se o foron, non se comunicaron debidamente aos usuarios da información financeira (Martínez, Rodríguez e Yubero, 2006). Por iso, a existencia de numerosos

⁴ As modificacións propostas en relación coa autorización dos auditores legais procedentes doutros Estados membros axústanse ao disposto na Directiva 2005/36/CE, relativa ao recoñecemento das cualificacións profesionais.

⁵ De acordo co establecido no artigo 50 do Tratado de funcionamento da Unión Europea.

escándalos financeiros e de continuos abusos e irregularidades relacionados coa contabilidade provocaron un intenso debate sobre cal é a verdadeira función do auditor na detección e información da fraude, que se plasma nas normas comunitarias publicadas (García Benau e Vico, 2003; Lin e Chen, 2004; Alleyne e Howard, 2005).

No ámbito internacional produciuse un inusitado proceso de emisión de normas cuxo obxectivo é mellorar as capacidades do sistema para previr, detectar e, de ser o caso, informar sobre as grandes fraudes empresariais. Entre estas normas atópanse regulacións sobre a auditoría, entre as que destaca nunha primeira etapa a Lei *Sarbanes-Oxley* (*Sarbanes-Oxley Act of 2002*) en Estados Unidos ou a Directiva 2006/43/CE na UE.

Porén, o marco normativo europeo existente tras a publicación da Directiva 2006/43/CE non resultou adecuado para evitar os efectos da crise financeira internacional que estamos vivindo. Por iso, desde a aprobación da mencionada Directiva houbo catro importantes documentos sobre a mesa que pretenden buscar a estabilidade económica propoñendo medidas que axuden a mellorar a confianza no labor do auditor: o «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis», a Resolución do Parlamento Europeo de 13 de setembro de 2011 sobre as «Políticas de auditoría: lecciones de la crisis», a Proposta de directiva do Parlamento Europeo e do Consello pola que se modifica a Directiva 2006/43/CE, e a Proposta de regulamento do Parlamento Europeo e do Consello sobre as auditorías das entidades de interese público.

O contido destes catro textos, cuxos aspectos máis relevantes xa foron expostos ao longo deste artigo, abordan cuestións moi importantes que afectan á actividade da auditoría de contas. Pero, quizais, a modo de reflexión poderíamos sinalar que, na nosa opinión, todas elas están formuladas para exercer un maior control sobre o propio exercicio da actividade da auditoría.

En relación coa regulación de auditoría, o «Libro Verde» presenta iniciativas sobre a rotación obrigatoria, a prestación de servizos distintos aos de auditoría, as auditorías conxuntas e as novas disposicións de gobernanza das empresas de auditoría. No informe do Parlamento Europeo «Política de auditoría: lecciones de la crisis», todos os grupos parlamentarios destacaron a “función social e de interese público” realizada polos auditores.

A análise das respostas á consulta do «Libro Verde» pon de manifesto algunhas cuestións moi interesantes como, por exemplo, que, a pesar dos desenvolvementos regulatorios anteriores, seguía habendo posibles problemas relacionados coa independencia dos auditores, ou que seguía existindo unha brecha nas expectativas da auditoría. Todo iso leva á Unión Europea a afirmar que existe unha necesidade de actuar sobre a concentración do mercado, sendo especialmente conveniente harmonizar as normas de auditoría.

Fronte á proposta do «Libro Verde» de establecer a rotación obrigatoria da sociedade de auditoría cando se cumpren uns determinados anos, o Parlamento Europeo sinala no seu informe que “*la actual rotación del socio proporciona la inde-*

pendencia necesaria para la efectividad de una auditoría". Por iso, descártase a rotación da sociedade de auditoría. En canto á proposta da Comisión Europea de prohibir prestar outros servizos diferentes da auditoría, o Parlamento Europeo rexéitao no seu informe e apunta á elaboración dunha "*lista de las condiciones bajo las que dichos servicios se considerarán incompatibles con la auditoría*". Noutra orde de cousas, o Parlamento Europeo tamén recoñece que a prestación deses servizos pode desenvolver un papel esencial en ampliar a capacidade de pequenas e medianas firmas de auditoría.

Polo que respecta á Proposta de regulamento, as iniciativas realizadas para as auditorías de entidades de interese público, como os bancos, as empresas de seguros e as sociedades cotizadas, conteñen medidas destinadas a fortalecer a independencia dos auditores e a facer máis dinámico o mercado de auditoría. As medidas clave que se propoñen neste texto comunitario son a rotación obrigatoria das sociedades de auditoría, o reforzamento do comité de auditoría, o establecemento de límites aos honorarios por servizos alleos á auditoría, algúns novos detalles sobre o contido do informe de auditoría e doutros informes que cumpra elaborar, o posible exercicio da actividade da auditoría en toda Europa, a designación dunha autoridade competente e a redución da carga burocrática para os pequenos auditores.

A Proposta de modificación da Directiva 2006/43/CE incorpora algúns puntos relevantes como, por exemplo, que os Estados membros poden adoptar as NIA. Así mesmo, establécense disposicións especiais para a auditoría de pequenas e medianas empresas, determínase que os Estados deben designar unha autoridade competente que se responsabilice da supervisión pública, e liberalízanse as normas sobre titularidade das sociedades de auditoría, entre outras medidas.

Os avances desas propostas son indiscutibles, pero cabería preguntarse se tanta regulación ten un efecto claro sobre a calidade da auditoría (Knechel, 2010). Nesta liña, pensamos que cómpre ser cautos con respecto á afirmación de que necesariamente máis regulación provoca máis calidade no servizo de auditoría. Aínda é cedo para saber as consecuencias reais dos pronunciamentos europeos sobre a calidade. Na nosa opinión, falta un elemento fundamental, como é insistir sobre o modo no que o auditor forma o seu xuízo profesional (Humphrey, Loft e Woods, 2009). Necesítase coñecer mellor e reflexionar en profundidade sobre o propio deseño do xuízo e a súa clara vinculación coa ética. Neste sentido, a literatura internacional realizou interesantes achegas que poderían axudar a propoñer novos documentos enfocados máis desde a práctica profesional (Khalifa *et al.*, 2007; Gill, 2009; Fogarty e Rigsby, 2010).

Neste sentido, e polo que respecta ao xuízo do auditor, as propostas dos textos comunitarios non realizan achegas anovadoras que supoñan claros avances. Fálase de *escepticismo profesional, independencia, aparencia formal de independencia, rotación, honorarios...*, pero, que hai de novo sobre o proceso que leva aos auditores a emitir unha determinada opinión?

BIBLIOGRAFÍA

- ALLEYNE, P.; HOWARD, M. (2005): "An Exploratory Study of Auditors' Responsibility for Fraud Detection in Barbados", *Managerial Auditing Journal*, 20 (3), pp. 284-303.
- CASTELLANO RUFO, E. (2010): "La auditoría: más pronto que tarde, con normas internacionales", *Revista Española de Control Externo*, XII (34) (junio), pp. 21-32. Madrid: IGAE. <<http://www.igae.pap.minhap.gob.es/.../igae/.../INTERIOR%20IGAE%20Nº%2024.pdf>>.
- COMISIÓN EUROPEA (2002): Recomendación de la Comisión de 16 de mayo de 2002. Independencia de los auditores de cuentas en la UE: principios fundamentales. *Diario Oficial de las Comunidades Europeas*, nº L 191, de 19/07/02. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2004): Comunicación de la Comisión al Consejo y al Parlamento Europeo, de 27 de septiembre de 2004, sobre la prevención y la lucha contra las prácticas irregulares empresariales y financieras [COM (2004) 611 final]. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2008a): Recomendación de la Comisión, de 6 de mayo de 2008, relativa al control de calidad externo de los auditores legales y las sociedades de auditoría que verifican las cuentas de las entidades de interés público (2008/362/CE). *Diario Oficial de la Unión Europea*, nº L 120, de 07/05/08. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2008b): Recomendación de la Comisión, de 5 de junio de 2008, sobre la limitación de la responsabilidad civil de los auditores legales y las sociedades de auditoría. *Diario Oficial de la Unión Europea*, nº L 162, de 21/06/08. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2008c): Decisión de la Comisión, de 29 de julio de 2008, por la que se establece un período transitorio para las actividades de los auditores y las sociedades de auditoría de algunos países terceros (2008/627/CE). *Diario Oficial de la Unión Europea*, nº L 202, de 30/07/08. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2008d): Comunicación de la Comisión al Consejo Europeo, de 26 de noviembre de 2008, denominada «Un plan europeo de recuperación económica». [COM (2008) 800 final]. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2010): «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis». [COM (2010) 561 final, de 13/10/10]. Bruselas: Comisión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2011a): Propuesta de Reglamento del Parlamento Europeo y del Consejo sobre los requisitos específicos para la auditoría legal de las entidades de interés público [COM (2011) 779 final, de 30/11/11]. Bruselas: Parlamento Europeo/Consejo de la Unión Europea.
- COMISIÓN EUROPEA (2011b): Propuesta de Directiva del Parlamento Europeo y del Consejo por la que se modifica la Directiva 2006/43/CE, relativa a la auditoría legal de las cuentas anuales y de las cuentas consolidadas [COM (2011) 778 final, de 30/11/11]. Bruselas: Parlamento Europeo/Consejo de la Unión Europea.
- COMITÉ ECONÓMICO Y SOCIAL EUROPEO (2011): Dictamen del Comité Económico y Social Europeo sobre el «Libro Verde. Política de auditoría: lecciones de la crisis». [COM (2010) 561 final]. *Diario Oficial de la Unión Europea*, nº C 248, de 25/08/11. Bruselas: Comité Económico y Social Europeo.
- CONSEJO DE LA UNIÓN EUROPEA (1984): Directiva 84/253/CEE del Consejo, de 10 de abril de 1984, basada en la letra g) del apartado 3 del artículo 54 del Tratado CEE, relativa a la autorización de las personas encargadas del control legal de documentos contables. *Diario Oficial de las Comunidades Europeas*, nº L 126, de 12/05/84. Bruselas: Consejo de la Unión Europea.

- DEANGELO, L.E. (1981): "Auditor Independence, «Low Balling», and Disclosure Regulation", *Journal of Accounting and Economics*, 3 (2) (August), pp. 113-127.
- EUROPEAN GROUP OF AUDITORS OVERSIGHT BODIES (2008): *Report of the European Group of Auditors' Oversight Bodies (EGAOB) 2006-2008*. Brussels: European Commission, EGAOB. <http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/relations/10122008_egaob_report_en.pdf>.
- FOGARTY, T.J.; RIGSBY, J.T. (2010): "A Reflective Analysis of the «New Audit» and the Public Interest: The Revolutionary Innovation that Never Came", *Journal of Accounting & Organizational Change*, 6 (3), pp. 300-329.
- GARCÍA BENAÚ, M.A.; RUIZ BARBADILLO, E.; VICO MARTÍNEZ, A. (1998): *Análisis de la estructura del mercado de servicios de auditoría en España*. (Premio José María Fernández Pirla 1997). Madrid: Instituto de Contabilidad y Auditoría de Cuentas.
- GARCÍA BENAÚ, M.A.; VICO MARTÍNEZ, A. (2003): "Los escándalos financieros y la auditoría: pérdida y recuperación de la confianza en una profesión en crisis", *Revista Valenciana de Economía y Hacienda*, 7, pp. 25-48.
- GARCÍA BENAÚ, M.A.; ZORIO GRIMA, A. (2012): *El modelo normativo del IASB y sus principales diferencias con el modelo español*. Madrid: Instituto de Censores Jurados de Cuentas de España.
- GILL, M. (2009): *Accountants' Truth: Knowledge and Ethics in the Financial World*. Oxford: Oxford University Press.
- HUMPHREY, C.; KAUSAR, A.; LOFT, A.; WOODS, M. (2011): "Regulating Audit Beyond the Crisis: A Critical Discussion of the EU Green Paper", *European Accounting Review*, 20 (3), pp. 431-457.
- HUMPHREY, C.; LOFT, A.; WOODS, M. (2009): "The Global Audit Profession and the International Financial Architecture: Understanding Regulatory Relationships at a Time of Financial Crisis", *Accounting, Organizations and Society*, 34 (6-7), pp. 810-825.
- INSTITUTE OF CHARTERED ACCOUNTANTS IN ENGLAND AND WALES (2006): *Audit Quality: Fundamentals Principles-Based Auditing Standards*. London: ICAEW. <www.icaew.com>. <http://www.icaew.com/index.cfm/route/140216/icaew_ga/pdf>.
- INTERNATIONAL AUDITING AND ASSURANCE STANDARDS BOARD (2008a): *Basis for Conclusions: International Standard on Auditing (Revised and Redrafted) and (Redrafted)*. New York, NY: IFAC/IAASB. <www.ifac.org>.
- INTERNATIONAL AUDITING AND ASSURANCE STANDARDS BOARD (2008b): *Implementation of the clarified International Standards on Auditing (ISAs)*. New York, NY: IFAC, IAASB. <www.ifac.org>.
- INTERNATIONAL AUDITING AND ASSURANCE STANDARDS BOARD (2008c): *Strategy and Work Program, 2009-2011*. New York, NY: IFAC, IAASB. <www.ifac.org>.
- INTERNATIONAL AUDITING AND ASSURANCE STANDARDS BOARD (2011): *Plan for a Post-Implementation Review of the Clarified International Standards on Auditing*. New York, NY: IFAC, IAASB. <www.ifac.org>.
- KHALIFA, R.; SHARMA, N.; HUMPHREY, C.; ROBSON, K. (2007): "Discourse and Audit Change: Transformations in Methodology in the Professional Audit Field", *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 20 (6), pp. 825-854.
- KNECHEL, W.R. (2010): *Why Standards Matter, An Essay Prepared Upon the Retirement of Prof. Dr. Arnold Schilder from the University of Amsterdam*. (Working Paper). Gainesville, FL: Fisher School of Accounting.
- KÖHLER, A. (2009): *Evaluation of the Possible Adoption of International Standards on Auditing (ISAs) in the EU. Final Report*. (Markt/2007/15/F). University of Duisburg-Essen.

- LIN, J.; CHEN, F. (2004): "An Empirical Study of Audit Expectations Gap in the People's Republic of China", *International Journal of Auditing*, 8, pp. 93-115.
- LOFT, A.; HUMPHREY, C.; TURLEY, S. (2006): "In Pursuit of Global Regulation: Changing Governance and Accountability Structures at the International Federation of Accountants (IFAC)", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 19 (3), pp. 428-451.
- MARTÍNEZ LAGUNA, L.; RODRÍGUEZ MARTÍN, A.; YUBERO HERMOSA, P. (2006): "La independencia del auditor y los conflictos de interés en auditoría", *Partida Doble*, 180 (septiembre), pp. 54-67.
- MARTÍNEZ LAGUNA, L.; YUBERO HERMOSA, P. (2007): "La armonización de los requisitos de auditoría legal: la nueva Octava Directiva", *Partida Doble*, 186 (marzo), pp. 56-69.
- MCCREEVY, C. (2008): *Speech at the European Contact Group/EGIAN Dinner*. (Speech/08/692). Brussels.
- PARLAMENTO EUROPEO (2011): Resolución del Parlamento Europeo, de 13 de septiembre de 2011, sobre «Política de auditoría: lecciones de la crisis». Bruselas: Parlamento Europeo.
- PARLAMENTO EUROPEO; CONSEJO DE LA UNIÓN EUROPEA (2006): Directiva 2006/43/CE del Parlamento Europeo y del Consejo de 17 de mayo de 2006, relativa a la auditoría legal de las cuentas anuales y de las cuentas consolidadas, por la que se modifican las Directivas 78/660/CEE y 83/349/CEE del Consejo y se deroga la Directiva 84/253/CEE del Consejo. *Diario Oficial de la Unión Europea*, nº L 157, de 09/06/06. Bruselas: Parlamento Europeo/Consejo de la Unión Europea.
- POWER, M. (2010): "The Future of Auditing-Again", *Accountancymagazine.com* (September), p. 31.
- SCHOCKAERT, D.; HOUYOUX, N. (2008): "International Standards on Auditing within the European Union", *Forum Financier/Revue Bancaire et Financière*, 8, pp. 515-529.
- ZORIO GRIMA, A.; GARCÍA BENAÚ, M.A.; NOVEJARQUE, J. (2010): "Las Normas Internacionales de Auditoría: un nuevo reto para la profesión", *Revista AECA*, 90 (junio), pp. 15-19.